

**ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ ТА СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА**

УДК 331.522.4

Дзямулич М.І., к.е.н., доцент

Чиж О.М., к.е.н., доцент

Потьомкіна О.В., к.е.н., доцент

Луцький національний технічний університет

**НЕОБХІДНІСТЬ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ**

У статті Розглянуто вплив демографічних та економічних процесів на існування системи солідарного пенсійного забезпечення в Україні. Обґрунтовано необхідність формування недержавних пенсійних страхових фондів як другого рівня пенсійної системи. Пропонуються методи забезпечення фінансової стійкості недержавних пенсійних страхових організації в аспекті реалізації довгострокових боргових зобов'язань держави на фінансовому ринку.

**Ключові слова:** пенсійне страхування, пенсійне забезпечення, недержавні пенсійні фонди.

M. Dziamulych, N. Chizh, O. Potiomkina

**NECESSARY FORMATION BY SYSTEMS OF NON-HOLDING PENSION INSURANCE IN UKRAINE**

The article examines the impact of demographic and economic processes on the existence of a system of solidarity pension provision in Ukraine. The necessity of formation of non-state pension insurance funds as the second level of the pension system is substantiated. The methods of providing financial stability of non-state pension insurance organizations in the aspect of realization of long-term debt obligations of the state in the financial market are offered.

**Keywords:** pensions insurance, pensions accident, indefinite pensions insurance.

Н.И. Дзямулич, Н.М. Чиж, Е.В. Потемкина

**НЕОБХОДИМОСТЬ ФОРМИРОВАНИЯ СИСТЕМЫ НЕГОСУДАРСТВЕННОГО ПЕНСИОННОГО СТРАХОВАНИЯ В УКРАИНЕ**

В статье рассмотрено влияние демографических и экономических процессов на существование системы солидарного пенсионного обеспечения в Украине. Обоснована необходимость формирования негосударственных пенсионных страховых фондов как второго уровня пенсионной системы. Предлагаются методы обеспечения финансовой устойчивости негосударственных пенсионных страховых организации в аспекте реализации долгосрочных долговых обязательств государства на финансовом рынке.

**Ключевые слова:** пенсионное страхование, пенсионное обеспечение, негосударственные пенсионные фонды.

**Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями.** Гіпертрофовані диспропорції на вітчизняному ринку праці, які виражаються у значному рівні безробіття, масовій декваліфікації трудових ресурсів, неадекватному рівні заробітної плати та прискореному соціальному розшаруванні суспільства значно вплинули на систему фінансового забезпечення людського капіталу. Причому це стосується не лише економічно активного населення, але й пенсіонерів. В даному аспекті посилюється необхідність гарантування працівникам належного рівня матеріального достатку після закінчення їх трудової діяльності.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано вирішення даної проблеми.** Прикро, але у вітчизняній науці не досить багато уваги приділяється

необхідності більш глибокого реформування існуючої пенсійної системи. Більшість дослідників, в тому числі С.Осадець, О. Заруба, К. Шелехов, обмежуються лише констатацією факту існування недержавної системи пенсійного забезпечення. В той же час, вирішення питань розвитку людського капіталу та соціального партнерства, висвітлених у працях О. Грішнєвої та А. Колота передбачає формування альтернативних шляхів матеріального забезпечення громадян України після закінчення активної трудової діяльності.

**Цілі статті.** Метою роботи є дослідження напрямів трансформації системи пенсійного забезпечення в Україні та обґрунтування необхідності запровадження недержавного пенсійного страхування, як елементу багаторівневої пенсійної системи.

**Викладення основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.**

Пенсійна реформа, яка була проведена в Україні протягом 2004-2012 рр., передбачала реформування системи нарахування пенсій, більш справедливого їх розподілу – в залежності від рівня доходів, отримуваних людиною на протязі своєї трудової діяльності тощо. Однак, при цьому незмінним залишився сам механізм формування солідарного пенсійного фонду. Як і раніше, кошти надходять шляхом нарахувань на фонд заробітної плати підприємств та відрахувань із заробітної плати працюючих громадян. Звичайно, що така система є певним чином виправданою, адже за логікою – сьогодні працівник сплачує внески до пенсійного фонду, а завтра буде отримувати пенсію за рахунок нового покоління працівників. Проте саме в даному механізмі і прихована проблема, яка неодмінно виникне в майбутньому і вплине на можливість нормального забезпечення державою пенсійних виплат.

Для того щоб виявити таку проблему варто оцінити демографічні процеси, які спостерігалися в Україні протягом останнього десятиріччя і відбуваються у даний час. Зокрема, протягом 2010-17 рр. працездатного віку виходили і вступили до післяпрацездатної групи нечисленні покоління народжених у роки, наступні після Другої світової війни. Водночас, чисельність працездатних осіб поповнили відносно «потужніші», у порівнянні з останніми, когорта народжених у першій половині 90-х років, що спричинило незначне скорочення чисельності осіб працездатного віку за умови підвищення їхньої частки в даний період. Проте у наступні десять років надходження до солідарного державного пенсійного фонду значно зменшаться у зв'язку із зменшенням чисельності працездатного населення, а навантаження на його ресурси значно зросте у зв'язку із збільшенням чисельності пенсіонерів. Тобто існує можливість виникнення дефіциту коштів для забезпечення пенсійних виплат.

Які ж існують шляхи вирішення даної проблеми? Перший з них, найбільш простий, уже було використано, за прикладом інших країн Центральної та Західної Європи у 2011 році, коли було підвищено планку пенсійного віку. Але, враховуючи той факт, що середня тривалість життя в Україні у 2018 році складала 72,1 року [3], а також постійне зниження доступності медичних послуг для широких мас населення, можна стверджувати, що подальше подібне вирішення зазначеної проблеми є неприпустимим.

Другий метод вирішення проблеми пенсійного забезпечення полягає у законодавчому збільшенні розміру відрахувань до пенсійного фонду. Але знову ж таки, як було вказано вище, чисельність пенсіонерів може зрости в півтора-два рази проти нинішньої. Відповідно, на такий же відсоток зростуть і видатки пенсійного фонду. А значить, що і сума обов'язкових відрахувань суб'єктів господарювання та працюючих громадян збільшиться аналогічним чином. Зважаючи на те, що нині в Україні існують значні проблеми з реальним декларуванням доходів, виплатою заробітної плати «у конвертах» та інших спробах уникнути або зменшити суми таких відрахувань, неважко здогадатися, що цей метод лише посилить небажання підприємств збільшувати свої видатки і призведе до подальшого приховування прибутків громадян, або штучного їх зменшення для офіційних державних органів.

І, нарешті, третій шлях виходу із згаданої ситуації полягає у створенні накопичувальної системи обов'язкового недержавного пенсійного страхування. На наш погляд саме він є найефективнішим у ситуації, що складається. Особливість такого страхування полягає, по-перше, в тому, що кожна людина сама в змозі визначити і регулювати суму періодичних відрахувань з власних доходів. По-друге, світова практика свідчить, що в умовах не надто досконалої державної системи пенсійного забезпечення, виплати недержавних пенсійних фондів значно перевищують розміри державних пенсій. Перевагою такого страхування є те, що у ньому зацікавлені і підприємства-роботодавці, які, укладаючи угоди пенсійного страхування щодо власних працівників значно впливають на зменшення плинності кадрів [2, с. 212]. Щоправда, варто зазначити, що зазвичай держава надає пільги таким підприємствам.

Загалом, створення системи недержавного пенсійного страхування може стати додатковим елементом пенсійної реформи. Суть такого нововведення полягатиме у створенні дворівневої системи пенсійного забезпечення. При цьому на першому рівні повинна знаходитися система солідарного державного пенсійного забезпечення, яка гарантує кожній людині по досягненні пенсійного віку виплату мінімально необхідних коштів для забезпечення своєї життєдіяльності, оплати необхідних послуг тощо. Другий рівень складатимуть недержавні страхові пенсійні фонди, задачею яких є накопичення коштів страхувальників на спеціалізованих рахунках і інвестування їх у ліквідні цінні папери. Виплата відбуватиметься після досягнення пенсійного віку страхувальником і включатиме накопичені на персональному рахунку кошти з врахуванням частки інвестиційного доходу по ним.

Таким чином, введення системи недержавного пенсійного страхування дозволяє досягти дві основні мети:

1. Створити систему додаткового пенсійного забезпечення громадян без введення нових обов'язкових державних відрахувань.
2. Виправити існуючі диспропорції в системі матеріального забезпечення працездатних громадян.

Безпосереднім прикладом функціонування такої системи недержавного пенсійного забезпечення може бути угорська. Так, підприємства сплачують до солідарного державного пенсійного фонду 22% від фонду заробітної плати, а самі працівники сплачують 1% від власного доходу. До нової модернізованої накопичувальної системи працівники сплачують (крім зазначеного 1%) 6-9% від заробітної плати. Причому мають право самостійно збільшувати обсяг власних відрахувань, доводячи їх до 10% від заробітної плати. Таким чином, за попередніми планами уряду Угорщини уже через 20 років пенсіонери отримуватимуть 2/3 пенсійних виплат із модернізованої накопичувальної системи пенсійного забезпечення і лише 1/3 (при незмінних розмірах відрахувань до і після проведення пенсійної реформи) – з солідарної державної системи пенсійного забезпечення [1, с. 31].

Однак, основною проблемою такого реформування є забезпечення достатньої фінансової стійкості та ліквідності недержавних пенсійних фондів. При цьому, варто відзначити, що основна їх роль полягає не в простому накопиченні коштів працюючих громадян, а у необхідності ефективного їх інвестування. Адже у практиці пенсійного страхування розвинутих країн світу у кінцевій страховій сумі частка інвестиційного доходу по персональному пенсійному рахунку становить не менше 20-25%. Тобто виникає питання: куди саме в Україні можна інвестувати залучені кошти так, щоб мати високу гарантію їх повернення та можливість отримання достатньо високих доходів по інвестиціям?

В даному аспекті досить часто пропонують взяти за приклад Чилійську пенсійну реформу, яка дозволила вирішити обидві зазначені цілі. Однак, не варто забувати, що створення системи недержавного пенсійного страхування в Чилі співпало з роздержавленням багатьох крупних підприємств і пенсійним фондам надавалося першочергове право придбання акцій. Тобто існувала можливість вибору інвестицій у

найбільш ліквідні підприємства, цінні папери яких могли забезпечити отримання високих доходів новоствореними страховими організаціями. В Україні період приватизації пройшов уже досить давно і навряд чи власники крупних пакетів акцій прибуткових підприємств погодяться передати їх частину на потреби фінансування пенсійних фондів.

На нашу думку виходом з такої ситуації може стати налагодження співпраці між державою та приватними пенсійним фондами, які матимуть у своєму розпорядженні значні фінансові ресурси, залучені у населення в якості страхових платежів. Не секрет, що Україна маючи потребу у додатковому фінансуванні різноманітних проектів та систематичному покритті дефіциту бюджету користується послугами фінансового ринку, залучаючи кошти методом випуску облігацій. Однак, проблеми, які існують в даній галузі не завжди дозволяють отримати адекватну вигоду від такої діяльності.

Так, реалізація довгострокових боргових зобов'язань на внутрішньому фінансовому ринку немає великих перспектив у зв'язку із невисокою зацікавленістю вітчизняних банків та фінансових посередників у довготермінових інвестиціях. Тому найбільш популярними в даному випадку є короткострокові облігації державної позики з підвищеною відсотковою ставкою, які дають змогу вітчизняним банкам отримати значні прибутки в досить короткий строк (3-9 місяців). Відтак, розміщення довгострокових облігацій доводиться проводити на зовнішніх фінансових ринках, де наша країна не характеризується високою стабільністю. Відповідно, залучити інвесторів вдається, знову ж таки, методом пропозиції високих відсотків по борговим цінним паперам.

На нашу думку досить вигідною була б ситуація, коли залучені від пенсійного страхування кошти можна було б вкладати у державні цінні папери з підвищеною відсотковою ставкою, яка була б меншою від нині існуючих. По-перше, це зменшило б залежність держави від зовнішніх фінансових ринків, а по-друге – дозволило б значно зміцнити фінансову стійкість недержавних пенсійних фондів. Тим більше, що навіть нині держава дозволяє страховим компаніям, що займаються страхуванням життя формувати до 25% свого статутного фонду за рахунок державних довгострокових цінних паперів. Тобто такий статутний фонд не тільки підвищує надійність страховиків, але й приносить їм прибуток, а держава має пряму вигоду від розширення можливостей реалізації власних боргових зобов'язань.

**Висновки.** Таким чином, підсумовуючи усе вищезазначене, ми можемо стверджувати наступне:

1. Демографічні процеси, що відбуваються в Україні, уже в найближчому майбутньому можуть призвести до деформації системи солідарного пенсійного забезпечення та неможливості нормального відтворення людських ресурсів в Україні.

2. Найефективнішим шляхом вирішення такої проблеми є створення накопичувальної системи недержавного пенсійного забезпечення.

3. Найбільш оптимальним на нашу думку шляхом реформування системи пенсійного забезпечення є створення національної дворівневої системи пенсійного страхування.

4. Створення системи недержавних пенсійних фондів дозволить вирішити низку як соціальних, так і суто фінансових проблем держави.

Тому, нинішній етап пенсійної реформи, яка відбувається в Україні необхідно продовжувати в аспекті розширення як бази пенсійного забезпечення громадян, так і диференціації послуг пенсійного страхування шляхом створення розгалуженої мережі недержавних пенсійних фондів.

#### **Список використаних джерел:**

1. Коробейник Н., Варницький В. Угорщина: перший досвід пенсійної реформи у країнах Східної Європи // Україна: аспекти праці. – 2001. – №3. – с. 30-33.
2. Страхування: Навч. посібник / Керівник авт. колективу і наук. ред. С.С. Осадець. – Вид. 2-ге, перероб і доп. – К.: КНЕУ, 2002. – 599 с.
3. The human development report 2018: Indicators / N.Y.: United Nations, 2018. – 562 p.

*Рецензент д.е.н., професор Шубалий О.М.*